

www.salampnu.com

سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه
- تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزوه و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملاً رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

www.salampnu.com

شناسنامه درس

نام درس: جامعه شناسی روستایی، ۳ واحد

منبع درس: جامعه شناسی روستایی. نعمت ا... تقوی.

چاپ دوم آزمایشی. تهران : انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۲.

تهیه کننده: سعید کیاکجوری

فهرست

بخش اول. جامعه شناسی روستایی

فصل اول. جامعه و اجتماع

فصل دوم. شهر، روستا، عشایر

فصل سوم. تعریف و تاریخچه جامعه شناسی روستایی

فصل چهارم. شیوه های سکونت روستایی

بخش دوم. ساخت اجتماعی و فرهنگی روستاها

فصل پنجم. قشربندی و تحرک اجتماعی در روستاها

فصل ششم. نهادهای اجتماعی در روستا

فصل هفتم. روان شناسی اجتماعی روستاییان

فصل هشتم. جمعیت و حرکات آن در روستا

بخش سوم. ساختار اقتصادی روستا

فصل نهم. تولید کشاورزی

فصل دهم. نظامهای بهره برداری

فصل یازدهم. واحدهای کارزراعی

فصل دوازدهم. مالکیت ارضی و مناسبات زمینداری

فصل سیزدهم. اصلاحات ارضی

بخش چهارم. جامعه شناسی توسعه روستایی

فصل چهاردهم. توسعه، توسعه روستایی و تنگناهای آن

فصل پانزدهم. برنامه ریزی توسعه روستایی

جایگاه درس

این درس از دروس رشته علوم اجتماعی (کلیه گرایشها) است.

هدف کلی

هدف کلی این درس این است که دانشجویان را با مفاهیم اساسی

جامعه‌شناسی روستایی، ساخت اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی روستا،

و مباحث توسعه و برنامه‌ریزی روستایی آشنا کند.

فصل اول. جامعه و اجتماع

در این فصل، تعاریف جامعه، اجتماع و اجتماع روستایی را
فرا می‌گیرید و با مشخصات اجتماع روستایی آشنا می‌شوید.

ماهیت انسان

انسان موجودی است جامعه زاد و جامعه زی، بدین معنی که انسان در جامعه به دنیا می آید و با انسانهای دیگر زندگی می کند.

مفهوم جامعه

تعاریف مختلفی از جامعه وجود دارد. مفهوم جامعه، نسبی است و به زمان و مکان و شرایط اجتماعی و نظامهای تاریخی مقید است.

سطوح مطالعه جامعه

جامعه را می توان در سه سطح (وسیع، متوسط و محدود) مطالعه کرد.

تعریف جامعه

جامعه محصول تجمع و عمل متقابل افرادی است که برای

رسیدن به هدف مشترک همکاری دارند، از مقرراتی اطاعت

می کنند و نهادها و سازمانهایی بقای آن را تضمین می کنند.

ویژگی جامعه

جامعه اگر چه از لحاظ کمی از افراد تشکیل می شود، اما وجود کیفی آن، مستقل از افراد است.

ویژگیهای اجتماع

اجتماع در مقایسه با جامعه، کوچکتر و محلی تر است و خود کفایی اش کمتر است. رابطه میان اعضای اجتماع، نزدیک و طبیعی است و عاملی وحدت بخش (مثل نژاد یا قومیت) آنها را به هم پیوند می دهد.

اجتماع روستایی

اجتماع روستایی که به تسامح جامعه روستایی نیز خوانده می شود،

مجموعه ای از روابط انسانی است که در روستاها شکل می گیرد.

جماعت روستایی

ویژگیهای مهم **جماعت روستایی** عبارت‌اند از خود مختاری

نسبی، محدودیت، مالکیت مشترک و کار جمعی.

اقتصاد روستایی

اجتماع روستایی مبتنی بر اقتصاد دهقانی، اقتصاد معیشتی و

خودکفاست. در روستا، بخشهای صنعت و خدمات چندان رشد نکرده‌اند.

تقسیم کار در روستا

در اجتماع روستایی، تقسیم کار بیشتر بر اساس جنس و سن و نیروی جسمانی انجام می گیرد، یعنی به صورت ابتدایی و طبیعی است.

خانواده روستایی

خانواده روستایی یک واحد تولید و مصرف است و از حسّ همیاری و

تعاون برخوردار است. خانواده گسترده در روستاها رایج تر است.

تجانس اجتماع روستایی

اجتماع روستایی، متجانس و برخوردار از وحدت فرهنگی است و

اعضای آن بر همسانی و هویت اجتماعی مشترک خود آگاه هستند.

فرهنگ روستایی

در اجتماع روستایی، فرهنگ سنتی که نسبتاً ایستا و راکد است،

مسلط است و نظارت اجتماعی از طریق آداب و رسوم اعمال می شود.

زندگی روستایی

زندگی روستاییان بسیار ساده و دور از تجمل و مبتنی بر
صرفه جویی است و روابط افراد **چهره به چهره** است.

دگرگونی روستا

بر اثر گسترش صنعت و شهرنشینی و ورود روابط بازاری به روستاها،
ویژگیهای سنتی و اقتصاد معیشتی روستاها دگرگون می شود.

فصل دوم. شهر، روستا و عشایر

در این فصل، با تعاریف روستا، شهر و عشایر آشنا می شوید و وجوه تمایز آنها را در می یابید.

ده (روستا)

ده، روستا یا قریه کوچکترین واحد اجتماعی مستقلی است

که اجتماع روستایی را در خود جای می دهد.

ملاکهای تعریف روستا

اهم ملاکهای **تعریف روستا** عبارت اند از تعداد

جمعیت، انبوهی جمعیت، سازمان و تشکیلات اداری،

سیمای فیزیکی، ساخت اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی.

معیار تشخیص شهر و روستا

مهمترین معیار تشخیص شهر و روستا، ساختار اقتصادی و شیوه معیشت،

یعنی شغل اساسی مردم و شیوه زندگی اکثریت اعضای جامعه
است.

تعریف ده در ایران

در ایران امروز، **ده** به سکونتگاهی اطلاق می شود که اکثر مردم آن از طریق کشاورزی سنتی یا نیمه سنتی امرار معاش می کنند.

تعریف شهر

شهر، سکونتگاهی است که تعداد و انبوهی جمعیت

آن بیشتر از روستا، فعالیت اصلی ساکنانش غیر کشاورزی

و تسهیلات زندگی اش بیشتر از ده است.

تعریف عشایر

عشایر، از نظر شیوه معیشت، آن بخش از جمعیت

است که پیوند سازمان یافته عشیرتی و معیشت

اجتماعاً شبانی دارد و کوچ نشین و چادر نشین است.

در تعریف عشایر، دو ضابطهٔ عضویت در سازمان ایلی و داشتن سرزمین مشترک از مقبولیت بیشتری برخوردارند.

ویژگیهای معیشت عشایری

ویژگیهای **معیشت عشایری** عبارت اند از ابتدایی بودن فناوری،

وابستگی به دام، استفاده از مرتع، کوچ و چادرنشینی، وابستگی ایلی.

سازمان ایلی

سازمان ایلی نظامی است که خانواده هسته ای با واسطه آن به

مجموعه ایل مرتبط می شود و یگانگی ایل را تضمین می کند.

فصل سوم. تعریف و تاریخچه جامعه‌شناسی روستایی

در این فصل، با تعریف، وظایف و موضوع جامعه‌شناسی

و جامعه‌شناسی روستایی آشنا می‌شوید.

موضوع جامعه‌شناسی

جامعه‌شناسی دانشی است که موضوع آن مطالعه و شناخت

نهادها و پدیده‌های اجتماعی و زندگی اجتماعی است.

وظایف جامعه شناسی

وظایف جامعه شناسی عبارت‌اند از مجهز کردن انسان به شناخت قوانین

اجتماعی و بیان رهنمودهایی برای فعالیت مطلوب نظامهای اجتماعی.

موضوع جامعه‌شناسی روستایی

موضوع جامعه‌شناسی روستایی، مطالعه‌ی عملی حیات اجتماعی روستاها

و کشف و بیان اصول و قوانین حاکم بر حرکت و تکامل آنهاست.

اینگونه مطالعات در اوایل قرن بیستم در ایالات متحده آغاز شد.

بنیانگذار جامعه‌شناسی روستایی

لوپله نخستین فردی بود که به شرکت در زندگی روستاییان،

مشاهده، تنظیم پرسشنامه و تهیه تک‌نگاری با روشهای آماری

پرداخت. **لوپله**، به اعتباری، اولین جامعه‌شناس روستایی به شمار می‌آید.

مباحث جامعه‌شناسی روستایی

مباحث مطالعاتی جامعه‌شناسی روستایی در

کشورها و جوامع مختلف، متفاوت است.

برای کشورهای رو به توسعه، از جمله ایران، بررسی مسئله دهقانان امری حیاتی است و بدون حل آن، رشد و توسعه سالم امکان پذیر نیست.

فصل چهارم. شیوه های سکونت روستایی

در این فصل، با شیوه سکونت، عوامل

مؤثر در آن، و انواع آن آشنا می شوید.

تعریف شیوه سکونت

منظور از **شیوه سکونت**، شکل استقرار خانه ها و

خانواده ها و دامهای آنها در نقاط جغرافیایی با توجه

به شرایط طبیعی، اجتماعی و اقتصادی است.

عوامل مؤثر در شیوه سکونت

عوامل مؤثر در شیوه سکونت روستایی عبارت اند از عوامل طبیعی و جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، سیاسی- نظامی- اداری.

عوامل طبیعی

عوامل طبیعی و جغرافیایی عبارت اند از پستی

و بلندی، هوا، آب، و شرایط اقلیمی دیگر.

عوامل اقتصادی

شیوه زندگی، نارسایی امکانات اقتصادی و نظام
بهره برداری از زمین جزء عوامل اقتصادی هستند.

عوامل اجتماعی - فرهنگی

ساخت اجتماعی، سنتهای اجتماعی و همگونی

فرهنگی جزء عوامل اجتماعی - فرهنگی هستند.

عوامل سیاسی - نظامی - اداری

عوامل سیاسی - نظامی - اداری عبارت اند از ضرورت

دفاع و امنیت، و موقعیت سیاسی - استراتژیک.

انواع شیوه سکونت

دو گونه اساسی در شیوه سکونت روستایی

عبارت اند از **پراکنده** و **متمرکز**.

شیوه سکونت پراکنده

در شیوه سکونت پراکنده، خانه های روستایی در میان
مزارع و نزدیک به مزرعه خانوادگی احداث می شود.

شیوه سکونت متمرکز

در شیوه سکونت متمرکز، خانه ها در مجاورت یکدیگر
و دور و جدا از مزرعه ساخته می شوند و روستا
چشم انداز متمرکز و مجتمعی پیدا می کند.

سکونت متمرکز به دو صورت **طولی** (کوچه‌ای،

خطی یا ریسمانی، ستاره‌ای)، و **هسته‌ای** (دایره‌ای،

چهارراه نشین، حاشیه‌ای، هندسی، قلعه‌ای) دیده می‌شود.

فصل پنجم. قشربندی و تحرک اجتماعی در روستا

در این فصل، با مفاهیم قشر و قشربندی، اقشار

روستایی و عوامل تحرک اجتماعی آشنا می شوید.

تعریف قشر اجتماعی

قشر اجتماعی مجموعه افرادی است که موقعیتهای یکسان

و مشابهی را در یک رده اجتماعی اشغال می کنند.

تعریف قشربندی اجتماعی

قشربندی اجتماعی عبارت است از تقسیم‌بندی جامعه به لایه‌هایی

کاملاً مشخص و قابل شناخت- مانند طبقات، کاستها، و پایگاهها.

اهمیت تملک زمین

در مناطق روستایی، دسترسی به زمین زراعی (مالکیت یا عدم مالکیت زمین)، موقعیت و پایگاه اجتماعی افراد را تعیین می کند.

ملاک قشربندی در روستا

شیوه معیشت خانواده و موقعیت شغلی و اجتماعی

رئیس خانواده در سازمان اجتماعی روستا، مهمترین

ملاک قشربندی روستاییان شمرده می شود.

در سالهای اخیر، ملاک‌هایی نظیر مالکیت دام و مرتع، مالکیت وسایل تولید، و حجم سرمایه تجاری و مالی در برخی از روستاها، ملاک قشربندی روستاییان است.

اقشار روستایی

روستانشینان ایران در درجهٔ نخست به دو قشر

زمیندار و بی زمین تقسیم می شوند.

قشر زمینداران

در دوره پیش از اصلاحات ارضی دهه ۱۳۴۰، زمینداران عبارت بودند از زمینداران بزرگ (اربابان فئودال یا مالکان)، سرمایه داران ارضی و زمینداران کوچک (خرده مالکین).

اقشار بی زمین

در این دوره، گاوبندان، نسقداران و اجاره کاران و بی زمینها
(خوش نشینان روستایی) جزء اقشار بی زمین بودند.

گاو‌بندان

گاو‌بندان گروهی بودند که عوامل منقول تولید زراعی را در اختیار

داشتند و امور تولید را در زمین ارباب اداره و سرپرستی می‌کردند.

نسقداران

نسقداران (رعایا) روستاییانی بودند که از حقّ نسق (حقّ آب

و گل) برخوردار بودند و بر روی زمین ارباب کار می کردند.

خوش نشینان

خوش نشینان دوران سنتی عبارت بودند از سوداگران

و کارمندان خدماتی، کارگران روستایی، و بیکاره ها.

هرم قدرت در روستاهای ایران

در دوره سنتی، خانها، بیگها، و اربابان فئودال در رأس هرم قدرت و دهقانان کم زمین، کارگران و بیکاره ها در قاعده این هرم قرار داشتند.

پس از اصلاحات ارضی، اربابان فئودال، به مثابه طبقه مسلط از بین رفته اند.

در سالهای اخیر، به جای خانه‌ها و بیگه‌ها، شورای ده و ریش سفیدان قدرت برتر را در روستا در دست دارند.

کثرت دهقانان خرده مالک و کارگران روستایی

هم اکنون، دهقانان خرده مالک مهمترین قشرِ

کمی جامعه روستایی هستند، و در میان اقشار

بی زمین، کارگران روستایی اکثریت مطلق دارند.

گسترش فعالیتهای غیر کشاورزی

گرایش به فعالیتهای غیر کشاورزی در میان برخی اقشار تشدید شده و شاغلان کارهای فنی و حرفه‌ای در روستاها رو به گسترش هستند.

قشر کارکنان خدماتی، مثل کارمندان دولتی و

کارکنان بخش خصوصی رو به افزایش است.

تعریف تحرک اجتماعی

تحرک اجتماعی عبارت است از حرکت فرد

یا گروهی از مردم یک قشر، طبقه و کاست اجتماعی

به قشر، طبقه و کاست اجتماعی دیگر.

میزان تحرک اجتماعی

معمولاً میزان تحرک اجتماعی و طبقاتی در شهرها بیشتر از مناطق روستایی و عشایری است.

عوامل تحرک اجتماعی

در جوامع صنعتی معاصر، امکان تحرک اجتماعی از طریق

سه عامل به وجود می آید: آموزش، ازدواج و مهاجرت.

روستاییان با توسل به **مهاجرت** است که می توانند

به تحرک اجتماعی و اقتصادی دست یابند.

فصل ششم. نهادهای اجتماعی در روستا

در این فصل، تعریف نهاد اجتماعی را فرا

می‌گیرید و با ویژگیهای نهاد خانواده و نظامهای

خویشاوندی در روستاها آشنا می‌شوید.

تعریف نهاد اجتماعی

نهاد اجتماعی، الگوی نسبتاً پایدار رفتار یا مجموعه‌ای

از الگوها، روابط، روندها و ابزارهایی است که

در رابطه با یک نیاز اجتماعی ساخته شده‌اند.

نهادهای اجتماعی مهم

نهادهای اجتماعی مهم و شناخته شده عبارت اند از

خانواده، دین، آموزش و پرورش، اقتصاد، حکومت.

بُعد، نوع و کارکرد خانواده روستایی

بُعد خانواده روستایی بیشتر و **نوع** آن گسترده تر از خانواده شهری

است و **کارکردهای** سنتی خود را در بسیاری موارد حفظ کرده است.

ارزشهای اجتماعی خانواده روستایی

ارزشهای سنتی خانواده- مثل ارزش اولاد، ارزش

جنس و ارزش سن- در روستاها قوی تر از شهرهاست.

تعریف خویشاوندی

خویشاوندی عبارت است از مجموعه پیوندها و روابط خونی،

اجتماعی، مذهبی، حقوقی و قانونی واقعی یا فرضی و مشهود

یا خیالی که گروهی از افراد را به یکدیگر ربط می دهد.

تعریف طایفه

شبکه های گسترده خویشاوندی در

روستاهای ایران، **طایفه** خوانده می شوند.

طایفه عبارت است از تعدادی خانوار که در ۴- ۵ نسل

گذشته جدّ شناخته شده واحدی دارند. در روستاها، طایفه ها

تأثیر مهم و تعیین کننده ای روی خانواده ها دارند.

خویشاوندی در روستاهای ایران

نظام خویشاوندی در روستاهای ایران،

دوسویه (پدر تبار و مادر تبار) است.

هر چه جامعه صنعتی تر، شهری تر و بزرگتر
شود، اهمیت نسبی خویشاوندی کمتر می شود.

انواع خویشاوندی

انواع خویشاوندی در جوامع شهری و روستایی

عبارت اند از نسبی، سببی، فرزند خواندگی.

نظامهای خویشاوندی رضاعی (شیری)، صیغه ای (مذهبی) و
کیوره گزینی (اجتماعی) در روستاها بیشتر از شهرها دوام آورده اند.

تعریف ازدواج

ازدواج به رابطه‌ای قانونی، عرفی یا شرعی گفته

می‌شود که مرد و زن را برای مدت موقت یا دائم به هم

پیوند می‌دهد و جامعه آن را به رسمیت می‌شناسد.

ویژگیهای ازدواج در روستاها

سرعت، عمومیت و پیشرسی ازدواج و ازدواجهای مبادله‌ای،
درون گروه و مجدد در روستا بیشتر از شهر است.

سرعت، عمومیت و پیشرسی ازدواج برای زنان بیشتر از مردان است.

ازدواج مبادله ای

شیربها، خدمت دامادی، جهیزیه، گریزدادن و حتی خرید زن نشانه و بازمانده ازدواج مبادله ای است.

ازدواج درون گروه

یکی از ویژگیهای ازدواج در روستاهای ایران، ازدواج درون گروه، بویژه درون گروه خویشاوندی، یا ازدواج همخون است.

عوامل ازدواج همخون

مهمترین عوامل ازدواج‌های همخون

عبارت‌اند از عزت جغرافیایی، اقتصاد بسته،

عرف و عادت و سنن اجتماعی، اعتقادات

محلی، موقعیتهای طبقاتی و مصالح خانوادگی.

فصل هفتم. روان شناسی اجتماعی روستاییان

در این فصل، با ویژگیهای جوامع سنتی و رفتارها و

ارزشهای حاکم بر جوامع روستایی آشنا می شوید.

بررسی رفتارها و روابط اجتماعی

یکی از مباحث جامعه‌شناسی روستایی، بررسی

رفتارها و روابط اجتماعی روستاییان است.

طبقه بندی جوامع

جوامع بشری با توجه به شیوه معیشت، به جوامع

شهری، روستایی و عشایری تقسیم می شوند.

جوامع بشری با توجه به رفتارها و روابط اجتماعی، به
دو نوع سنتی و ناسنتی (صنعتی) تقسیم می شوند.

جامعه سنتی

جامعه سنتی مرحله ای از تحول جامعه است که تولید آن در سطح

ابتدایی است و بیشتر امور جامعه به وسیله سنتها اداره می شود.

جامعه صنعتی

جامعه ناسنتی (صنعتی) مرحله ای است که در آن، صنعت و

خدمات پیشرفت زیادی کرده و جامعه به تولید انبوه دست یافته است.

ویژگیهای جامعه سنتی

مهمترین ویژگیهای **جامعه سنتی** عبارت اند

از سنت گرایی، محافظه کاری، ایستایی و

رکود، سرنوشت گرایی، نقشهای انتسابی.

در **جوامع سنتی**، تفاوتها معمولاً از نوع جغرافیایی و منطقه ای،

و در **جوامع ناسنتی** بیشتر از نوع اجتماعی و طبقه ای هستند.

سرنوشت گرایي

علل سرنوشت گرایي روستايان ايران عبارت اند از شرايط طبيعي و جغرافيايي، عدم امنيت اجتماعي و سياسي، فقر روستايان.

رفتارها

ویژگیهای رفتاری و روابط روستاییان ایران عبارت‌اند از صبر و بردباری، بدبینی و بی‌اعتمادی، خوشبهاوری، همیاری، مهمان‌نوازی، یکپارچگی اجتماعی.

ارزش فرزند

در **جوامع سنتی**، بالاترین و مهمترین هدف ازدواج، تولید نسل

است و از این رو، جامعه و خانواده بی فرزندی را محکوم می کنند.

ارزش جنس مذکر

در جوامع سنتی، پسر را به دختر ترجیح می دهند و
برخی دلایل آن عبارت اند از نقش مردان در تولید
کشاورزی، رفتن دختر به خانه شوهر، و وجود پدرسالاری.

تأمین نبودن در دوران سالخوردگی، دفاع مردان از طایفه،
وجود ارزشهای اجتماعی مبنی بر تحقیر زنان، و برخی
باورها یا سنتها از دیگر دلایل ترجیح جنس مذکر است.

فصل هشتم. جمعیت و حرکات آن در روستا

در این فصل، با ساخت و حرکات جمعیت، انواع،

پیامدها و ویژگیهای مهاجرت از روستا آشنا می شوید.

مطالعات جمعیتی

مطالعات جمعیتی شامل دو بخش است :

ساخت و ترکیب جمعیت ، و حرکات آن.

ساخت جمعیت

در مبحث **ساخت جمعیت**، نسبت جنسی، میانه سنی، امید

زندگی، جوانی، شهرنشینی، سواد و آموزش بررسی می شود.

ساخت جمعیت روستایی

نسبت جنسی، میانه سنی، امید زندگی، عمر متوسط و

سطح سواد روستاییان پایین تر از آن شهرنشینان است.

جمعیت روستایی جوانتر از جمعیت شهری است.

مطابق سرشماری ۱۳۷۵، ۳/۶۱ درصد از جمعیت
کشور، شهرنشین بوده‌اند. در سال ۱۳۷۵، ۸/۲۹
درصد از جمعیت روستایی ایران **بی سواد** بودند.

حرکات جمعیت

حرکات جمعیت شامل حرکات زیستی- طبیعی (زاد و

ولد و مرگ و میر) و حرکات مکانی (مهاجرت) است.

حرکت طبیعی جمعیت در روستاها

میزان زاد و ولد، میزان مرگ و میر، و در نتیجه، افزایش

طبیعی جمعیت در روستاها بیشتر از شهرهاست.

تعریف مهاجرت

مهاجرت به معنای عام عبارت است از ترک سرزمین

اصلی و سکونت در سرزمین دیگر به طور موقت یا دائم.

انواع مهاجرت

انواع مهاجرت از نظر زمان، مسافت طی شده، خواست و

تمایل مهاجران و قلمرو سیاسی از هم تفکیک می شوند.

مهاجرت‌های موقت یا روزانه، مهاجرت‌های فصلی برای کار،
مسافرت، و کوچ عشایر جزء مهاجرت محسوب نمی‌شوند.

مهاجرت از روستا به شهر در ایران

از میان انواع مهاجرت در ایران، مهاجرت روستاییان
به شهرها، مهمتر و تعیین کننده تر است.

ویژگیهای مهاجرت از روستا به شهر در ایران

مهاجرت از روستا به شهر در ایران مرد گزین،

جوان گزین، مجرد گزین و با سواد گزین است.

مهاجرتهای روستایی غالباً به صورت فردی انجام می شوند
و مستعدترین گروه مهاجران، خوش نشینان هستند.

میان مساحت زمین زراعی و مهاجرت رابطه معکوس وجود دارد و بیشتر مهاجران روستایی را دهقانان تهیدست تشکیل می دهند.

مهاجرتهای روستایی - شهری بیشتر یک مرحله ای و
اکثراً متوجه تهران و چند شهر بزرگ دیگر است.

نظریه ها و مدل‌های مهاجرتی

نظریه های مهاجرتی، به دلایل جابه جایی جمعیت

نظر دارند، و مدل‌های مهاجرتی به چگونگی انجام آنها.

طبقه بندی نظریه های مهاجرتی

نظریه های مربوط به مهاجرت روستاییان

به دو دسته **توجیهی** یا **کارکردگرایانه**

و **تحلیلی** یا **تبیینی** تقسیم می شوند.

پیامدهای مهاجرت از روستا به شهر

مهاجرت از روستا به شهر باعث تقلیل جمعیت روستاها، تخلیه

نیروی کار فعال، برهم خوردن ترکیب جمعیت روستایی، تغییر

قشربندی در روستاها، و فروپاشی تدریجی کشاورزی می شود.

تبدیل کشاورزی دهقانی به کشاورزی تجاری و دگرگونی تدریجی
چهره طبیعی روستاها، از پیامدهای دیگر مهاجرت از روستاست.

تعریف سیاستهای مهاجرتی

سیاستهای مهاجرتی، مجموعه‌ی اصول، تدابیر و تصمیمات

مدونی هستند که دولت اتخاذ و اجرا می‌کند و حدود فعالیت و

اقدامات دولت را در ارتباط با مسائل مهاجرتی مشخص می‌کند.

انواع سیاستهای مهاجرتی

سیاستهای مهاجرتی به سه دسته

اقتصادی، سازمانی و اداری تقسیم می شوند.

سیاستهای اقتصادی

سیاستهای اقتصادی، مثل تخصیص سرمایه گذاری کلان برای مناطق روستایی و برنامه ریزی برای کاهش تمایز شهر و روستا، مهمترین و مؤثرترین سیاستهای اقتصادی مهاجرت هستند.

سیاستهای سازمانی

در برنامه ریزی برای عمران مناطق عقب مانده و مقابله با بیش جمعیتی روستاها یا شهرها از سیاستهای سازمانی استفاده می شود.

سیاستهای اداری

سیاستهای اداری به مقررات اداری و حقوقی خاصی اطلاق می شود که محدودیتها، ممنوعیتها و تجویزهای مهاجرتی را برای شهروندان کشور تصویب و تعیین می کند.

فصل نهم. تولید کشاورزی

در این فصل، با ویژگیهای اقتصاد کشاورزی روستایی، منابع درآمد روستاییان و عوامل تولید کشاورزی آشنا می شوید.

تعریف کشاورزی

کشاورزی عبارت است از استفاده از بهره دهی زمین

به منظور تولید و پرورش گیاهان و جانوران سودمند.

انواع فعالیت کشاورزی

بخشهای اساسی فعالیتهای کشاورزی عبارت اند از زراعت، دامداری، باغداری، زنبورداری، مرغداری و صنایع دستی ناحرفه‌ای.

ویژگیهای اقتصاد کشاورزی ایران

اقتصاد کشاورزی در روستاهای ایران خود مصرفی و چند کشتی است.

کار زنان و کودکان در امور تولیدی، دامپروری و
مرغداری سنتی، صنایع دستی روستایی و بهره‌برداری
خانوادگی از مشخصات اقتصاد کشاورزی است.

نسبت جمعیت فعال در بخش کشاورزی، بالا،
و سهم این بخش در تولید ملی، اندک است.

از کل اراضی ایران، نزدیک به ۱۸ میلیون
هکتار (۱۰ تا ۱۲ درصد) زیر کشت است.

بهره برداری کشاورزی

در بهره برداری کشاورزی، مجموعه ای از اراضی به طور

کلی یا جزئی به وسیله یک شخص حقیقی یا حقوقی

(بهره بردار) برای تولیدات کشاورزی استفاده می شوند.

مالکیت مشاع و دیوانی در تاریخ ایران

از ویژگیهای نظام تولید کشاورزی در تاریخ ایران، مالکیت جماعات روستایی (مشاع) و مالکیت دولتی (دیوانی) بوده است.

منابع درآمد روستاییان

مهمترین منابع معیشت و درآمد روستاییان به ترتیب اولویت عبارت بوده اند از زراعت، دامداری، صنایع دستی و باغداری.

صنایع دستی روستایی مکمل فعالیتهای زراعی و دامپروری
دهقانان است و نوع آن تابع محیط جغرافیایی و طبیعی است.

در چند دههٔ اخیر، سهم نسبی کار مزدوری در
منبع درآمدی خانوار افزایش یافته است.

عوامل سنتی تولید

عوامل سنتی پنجگانه در زراعت ایران عبارت بوده‌اند

از زمین و آب (عوامل نا منقول)، و نیروی

حیوانی (گاو)، نیروی انسانی و بذر (عوامل منقول).

اهمیت آب

از میان عوامل تولید زراعی مؤثر در حیات روستاییان
ایران، **آب** از همه مهمتر و تعیین کننده تر است.

در نواحی شرقی، جنوبی و مرکزی ایران که
دچار کم آبی هستند، نقش آب مهمتر است.

نیروی انسانی

نیروی انسانی مؤثر در تولید زراعی به دو گروه تقسیم

می شوند : اصلی (که مستقیماً در کشاورزی نقش

دارند) و فرعی (که در خدمت کشاورزی هستند).

نیروی انسانی هر واحد زراعی تابعی است از مقدار زمین آن.

تصمیم‌گیری در امور زراعی، اجتماعی و فرهنگی تابعی است
از رابطهٔ افراد با زمین و یا شکل مالکیت و تصرف زمین.

عوامل جدید تولید

عوامل جدیدی که در دوران معاصر وارد تولید کشاورزی شده اند عبارت اند از سرمایه پولی و اعتبارات کشاورزی، آموزش و ترویج، مدیریت تولید.

عوامل دگرگونی نظام تولید سنتی

با توسعه ماشین آلات کشاورزی و از میان رفتن تدریجی اقتصاد معیشتی، نظام تولید کشاورزی سنتی تغییر می یابد.

فصل دهم. نظامهای بهره برداری

در این فصل، مفهوم نظام بهره برداری را

فرامی گیرید و با انواع آن آشنا می شوید.

تعریف نظام بهره برداری

نظام بهره برداری عبارت است از نحوه برداشت

محصول از زمین با استفاده از شیوه‌های معین و فن آوری

مشخص که دارای سطح معینی از توسعه است.

نظام بهره برداری در چهارچوب یک

رشته روابط حقوقی میان افراد و در قالب یک

نظام تقسیم کار برای دریافت سهمی از محصول

در مقابل کار یا سرمایه مشخص می شود.

ویژگیهای نظامهای بهره برداری

سه ویژگی اساسی نظامهای بهره برداری از زمین در ایران عبارت بوده اند از تعدّد و تنوع نظامها، دوام تاریخی، و همزیستی آنها در یک زمان معین.

نظام بهره برداری نشان دهنده نوع رابطه انسان با طبیعت،
پیشرفت سطح فن آوری و تسلط انسان بر طبیعت است.

نظامهای بهره‌برداری از زمین در ایران

از نظر سابقه تاریخی نظامهای بهره‌برداری را می‌توان در سه بخش مطالعه کرد : نظامهای ماقبل سرمایه‌داری، نظامهای انتقالی، و نظامهای جدید ماشینی و نیمه‌ماشینی.

نظامهای بهره برداری ماقبل سرمایه داری

نظامهای بهره برداری ماقبل سرمایه داری در ایران (مربوط به دوره پیش از اسلام و دوره اسلامی تا اواخر قاجاریه) عبارت اند از برزگری، مزارعه، اقطاع و بزرگ زمینداری (اربابی).

برزگری

در نظام **برزگری (مؤاکره)**، برزگران با داشتن یک عامل در تولید زراعی

شرکت می کردند و مزدی ثابت در حدود کمتر از یک پنجم می گرفتند.

مزارعه

مزارعه یکی از اساسیترین شیوه های تقسیم

محصول میان مالک و زارع در ایران بوده است.

بنا بر فقه اسلامی، **مزارعه**، معامله‌ای است بر زمین

در مقابل سهم معین و شایعی از حاصل آن.

در **مزارعه**، زارع، با داشتن یک یا چند عامل تولید

(کار، بذر، گاو) وارد قرارداد زراعت با مالک (زمین، آب)

می شد و محصول به نسبت قرارداد تقسیم می شد.

انواع قراردادهای زراعی

انواع عقود و قراردادهای زراعی میان مالک و کشاورز

عبارت بودند از خورابه، مخابره، مساقات و مغارسه.

خورابه

در خورابه، مزارع با عوامل (جفت گاو) و آلات کار خود به
زراعت می پرداخت و بذر و زمین و آب را از مالک می گرفت.

مخابره

مخابره، نوعی مزارعه است که در آن، صاحب زمین تهیه بذر را بر عهده زارع می گذارد.

مغارسه و مساقات

مغارسه عقدی بود در مورد کاشتن درخت. **مزارعه** با زراعت،

و **مساقات** با آبیاری و نگهداری درختان ارتباط داشت.

اقطاع

اقطاع، ملک یا زمینی بود که خلیفه، سلطان یا شاه به یکی از سران لشکری و دیوانی می داد تا از عواید یا تملک آن استفاده کند.

اقطاع در دوره مغول به **سيورغال**، و در دوره صفويه به **تيول** تغيير نام يافت.

انواع تیول

تیول بر سه نوع بود : **دایم** (وابسته به شغل و منصب)، **مادام العمر**، **همه ساله** (موقت).

نظام اربابی

در **نظام اربابی**، مالک برخی از عوامل تولید را در اختیار رعیت قرار

می داد تا زراعت کند و محصول مطابق قرارداد تقسیم می شد.

سهم ارباب، **بهره مالکانه** خوانده و بر اساس

عوامل پنجگانه تولید زراعی مشخص می شد.

در تاریخ ایران، مالکیت اربابی وضع مستحکم و
ثابتی نداشت و با تغییر سلسله‌ها، دگرگون می‌شد.

نظامهای بهره برداری انتقالی

نظامهای بهره برداری **انتقالی** (مربوط به دوره پیش از

اصلاحات ارضی)، ویژگیهایی از نظامهای پیشین (ما قبل

سرمایه داری) و پسین (جدید) را در خود دارند.

نظامهای بهره برداری انتقالی عبارت اند از بهره برداری
کوچک و متوسط بازرگانی، بهره برداری دهقانی.

نظام بهره برداری کوچک و متوسط بازرگانی

در واحدهای کوچک و متوسط، تولید برای بازار صورت می گیرد
و محصولاتی تولید می شوند که بیشتر کاربردند تا سرمایه بر.

نصفه کاری، مقاسمه کاری، کناره کاری،
چهار کوتکاری و تلمبه کاری از انواع واحدهای
کوچک و متوسط بازرگانی هستند.

نظام بهره برداری دهقانی

در بهره برداری **خانوادگی** یا **دهقانی**، رئیس خانوار به کمک

افراد خانواده خود در قطعه زمین مشخصی زراعت می کند.

ویژگیهای بهره برداری دهقانی

بهره برداری دهقانی، با محدودیت سرمایه فنی و مالی،

ضعف دانش و مدیریت، محدودیت واحد و تعدد قطعات،

و پایین بودن سطح اشتغال و حجم تولید مواجه است.

در بهره برداری دهقانی، اقتصاد معیشتی حاکم است و زنان و کودکان و سالخوردگان کار می کنند و تولیدات، چند کشتی است.

انواع بهره‌برداری دهقانی

نظام بهره‌برداری دهقانی به دو صورتِ خرده

مالکی و اجاره‌داری خانگی دیده می‌شود.

بهره برداران خانوادگی به دهقانان توانگر، خرده پا و تهیدست ؛
و بهره برداران عامل و نا عامل تقسیم می شوند.

نظامهای بهره برداری جدید

نظامهای بهره برداری جدید (مربوط به دوره حاضر،

بویژه پس از اصلاحات ارضی) عبارت اند از کشاورزی

تجاری وسیع، شرکتهای کشت و صنعت، و تولید تعاونی

(تعاونی کشاورزی، سهامی زراعی، مشاعهای تولیدی).

کشاورزی تجاری وسیع

در نظام بهره برداری تجاری وسیع، وسعت زمین بیش از ۵۰ هکتار است و تولید به صورت ماشینی یا نیمه ماشینی برای عرضه به بازار است.

واحد کشتمانی

واحد **کشتمانی**، گونه ای بهره برداری تجاری وسیع

است که با سرمایه گذاری بلند مدت، محصولات نوعاً

کاربر را در با ارزشترین اراضی تولید می کند.

شرکت کشت و صنعت

در نظام بهره برداری کشت و صنعت، در اراضی وسیع، با استفاده از کارگران کشاورزی و فناوری بالا و سرمایه گذاری هنگفت، تولید صرفاً برای بازار صورت می گیرد.

بهره برداری مبتنی بر تولید تعاونی

واحد بهره برداری تعاونی، واحدی است که در آن، کشاورزان به صورت

جمعی و به شکل تعاونی و با حمایت دولت به تولید می پردازند.

شرکت تعاونی کشاورزی

شرکتهای تعاونی کشاورزی در دوره پس از اصلاحات ارضی و به منظور

تجمیع اراضی و بالا بردن عملکرد تولید در واحد سطح تشکیل شدند.

شرکت سهامی زراعی

شرکت سهامی زراعی واحدی ماشینی بود که از

تجميع زمينهای کشاورزان و خرده مالکان يك يا

چند روستا تحت نظارت دولت به وجود می آمد.

مشاع تولیدی

مشاع تولیدی یک واحد مستقل کشاورزی است که

در سالهای پس از انقلاب اسلامی به وجود آمد.

در مشاع تولیدی، عده‌ای کشاورز در یک یا چند قطعه

زمین مشخص با آب و سرمایه متعلق به مشاع کشاورزی

می‌کنند و محصول را به صورت تعاونی برمی‌دارند.

اهداف مشاع

اهداف مشاع عبارت بودند از جلوگیری از تقطیع اراضی، ایجاد سهولت در عرضه نهاده‌ها و خدمات، استفاده بهتر از ابزار و ادوات و سرمایه گذاری بیشتر.

فصل یازدهم. واحدهای کارزرایی

در این فصل، با انواع واحدهای کارزرایی

فردی و جمعی در روستاها آشنا می شوید.

تعریف واحد کار زراعی

واحد کارزراعی سازمان یا مجموعه‌ای است از آب و زمین،

ابزار کار و نیروی انسانی که تحت مدیریت واحد اداره می‌شود.

واحد کارزراعی یا واحد بهره برداری

می تواند فردی و مفروز یا جمعی و مشاع باشد.

انواع واحد کار زراعی فردی

مهمترین و شایعترین واحدهای کارزراعی

فردی عبارت اند از نسق زراعی و جفت گاو.

نسق زراعی

نسق زراعی عبارت است از قواعد و نظام عرفی و حقوقی

در استفاده از آب و زمین در اراضی مزروعی آبی و دیمی.

نسقدار

نسقدار کسی است که در ده، حقوقی در امور زراعی دارد و عرف

محل این حقوق را به رسمیت می شناسد و مدافع آن است.

نسبقندی

نسبقندی عبارت است از اجرای نسق، یعنی اجرای قواعد و نظام عرفی

و حقوقی در امور زراعت (نحوه توزیع آب و خاک در بین زارعان).

جفت گاو

جفت گاو به سه معناست : ابزار کار زراعی (دو رأس گاو)، واحد

مساحت زمین زراعی (۴ تا ۶ هکتار)، واحد کار و سنجش بنه‌ها و نسقه‌ها.

واحدهای بهره برداری جمعی

واحدها و سازمانهای بهره برداری جمعی مثل بُنه، ناشی از شرایط اقلیمی، جغرافیایی و اقتصادی تولید بوده اند.

بُنه

بُنه یک واحد مستقل زراعی است که عده‌ای دهقان با سمتهای مشخص در یک یا چند قطعه زمین مشخص با مقدار آب و نیروی شخم معین به مدت یکسال زراعی در یک آبادی به زراعت می‌پردازند.

بُنه‌ها، از ۶ تا ۱۶ خانوار خویشاوند و نسقدار در

مناطق کم آب تشکیل شده و گسترش یافته‌اند.

بُنه بندی

تغییرات سالانه بُنه ها که به طور منظم تجدید

می شود، **بُنه بندی** خوانده می شود.

انواع بُنه

انواع بُنه در نقاط مختلف ایران عبارت بودند

از ارباب و رعیتی، گاوبندی و قمی کاری.

بُنه اربابی

در بُنه های اربابی، معمولاً چهار عامل (آب، زمین، نیروی شخم و بذر) در اختیار ارباب بود.

بُنه گاوبندی

در بُنه گاوبندی، مالک، زمین و آب موجود در ده را به شراکت می گذاشت و گاو بند، با اجازه و موافقت او، تهیه عوامل منقول بُنه را تعهد و زراعت را سرپرستی می کرد.

بُنه قمی کاری

در بُنه های قمی کاری، زراعت روستاها به دو بخش پاییزه (گندم و جو) و بهاره (صیفی و حبوبات و پنبه) تقسیم می شود.

فصل دوازدهم. مالکیت ارضی و مناسبات زمینداری

در این فصل، با مفهوم مالکیت ارضی آشنا می شوید

و انواع آن را در اسلام و ایران فرا می گیرید.

تعریف مالکیت

مالکیت در ابتدا عبارت بود از رابطهٔ انسان با شرایط طبیعی تولید به مثابهٔ متعلق و مشروط به او.

رابطه فرد با زمین

رابطه فرد با زمین بر دو نوع است : تملیکی و تصرفی،

و رابطه تصرفی بر دو گونه است : ابتدایی و انتفاعی.

مالکیت جمعی و دولتی در جوامع شرقی

در جوامع شرقی از جمله در ایران، مالکیت ارضی بیشتر به صورت دولتی یا جمعی و قبیله‌ای بوده و زارعان حق تصرف و انتفاع داشتند.

مالکیت ارضی از لحاظ شیوه انتقال به دولت اسلامی

مالکیت ارضی از نظر شیوه انتقال به دولت اسلامی عبارت بوده اند

از اراضی مفتوح عنوه، فی، صلحی و عقدی، طوعی و دعوتی.

اراضی مفتوح عُنوه

اراضی مفتوح عُنوه، زمینهایی هستند که مسلمانان

آنها را از راه قهر و غلبه از غیر مسلمانان گرفته اند.

اراضی فی

اراضی فی به زمینهایی اطلاق می شود که در دوره

فتوحات اسلامی، ساکنانشان آنها را رها کرده و گریخته اند.

اراضی صلحی و عهدی

اراضی صلحی و عهدی زمینهایی هستند که سکنه آنها نه اسلام آورده اند و نه در برابر سپاه اسلام مقاومت کرده اند، بلکه پذیرفته اند که با صلح و صفا در حمایت دولت اسلامی زندگی کنند.

اراضی طوعی و دعوتی

اراضی طوعی و دعوتی زمینهایی هستند که سکنه آنها، بدون جنگ با سپاهیان اسلام، دعوت اسلام را با رغبت پذیرفته اند.

انواع اراضی از لحاظ بهره برداری کشاورزی

از نظر بهره برداری کشاورزی، اراضی به دو دسته **آباد** (طبیعی،

عارضی) و **موات** (اصلی، عارضی) تقسیم می شوند.

انواع اراضی از لحاظ روابط ملکداری

از نظر روابط ملکداری، اراضی به سه دسته دولتی، عمومی (مالکیت امت، مالکیت توده)، و اراضی خصوصی (مالکیت فرد، مالکیت جمع) تقسیم می‌شوند.

انواع مالکیت ارضی در دوره پیش از اصلاحات ارضی

در دوره پیش از اصلاحات ارضی، انواع مالکیت

ارضی در ایران عبارت بودند از خالصه، اختصاصی،

وقفی، اربابی، خرده مالکی، سرمایه داری ارضی.

املاک خالصه

املاک خالصه (دولتی یا دیوانی) از سوی دولت به افراد

معینی برای زراعت یا استفاده از عواید داده می شد.

املاک اختصاصی

املاک اختصاصی (سلطنتی)، ملک خاص

خلیفه، سلطان یا شاه و خاندان او شمرده می شد.

تعریف وقف

وقف یعنی حبس مال و تسبیل منافع آن، یعنی باید عین مال از نقل و انتقال مصون بماند تا موقوف علیه از منافع آن استفاده کند.

انواع وقف

وقف بر دو نوع است : در وقف خاص، موقوف علیه محصور

است ؛ و در وقف عام، موقوف علیه غیر محصور است.

املاک اربابی

املاک اربابی به شیوه ارباب و رعیتی اداره می شد، و رعیت، علاوه بر بهره مالکانه، عوارض و بیگار هم به مالک می داد.

خرده مالکی

خرده مالکی همان بهره برداری خانوادگی است که خانواده روستایی به کمک اعضای خود و در مواردی به کمک چند کارگر روزمزد زمین را زراعت می کند.

سرمایه داری ارضی

سرمایه داری ارضی، شیوه‌ای از مالکیت و بهره‌برداری ارضی است که به دنبال از میان رفتن تدریجی روابط ارباب و رعیتی پدید آمد.

فصل سیزدهم. اصلاحات ارضی

در این فصل، با تعریف اصلاحات ارضی، علتها و مراحل و نتایج اصلاحات ارضی در ایران آشنا می شوید.

تعاریف اصلاحات ارضی

اصلاحات ارضی عبارت است از دگرگونی و نوسازی

قواعد و رویه های کشاورزی به منظور هماهنگ

کردن نظام زمینداری با لازمه های کلی توسعه اقتصادی.

معانی دیگر اصلاحات ارضی عبارت‌اند از تغییر شیوه

تولید، تجدید و تعدیل مالکیت زمین، مداخله دولت،

تقسیم اراضی مزروعی، دگرگونی اساسی در نهادهای روستایی.

اصلاحات، تغییرات، و انقلاب ارضی

مفهوم اصلاحات ارضی، با مفاهیم تغییرات

ارضی و انقلاب ارضی متفاوت است.

تفاوت اصلاحات ارضی و تغییرات ارضی

در اصلاحات ارضی، دولت به صورت یک عامل فعال در

تغییر توازن نیروها شرکت می کند، اما تغییرات ارضی،

بدون دخالت دولت پیوسته در حال وقوع است.

انقلاب ارضی

در **انقلاب ارضی**، علاوه بر بازستاندن اراضی از مالکان بزرگ

و واگذاری آنها به دهقانان بی زمین و کم زمین، اقدامات

اجتماعی-اقتصادی گسترده‌ای هم صورت می‌گیرد.

هدف اصلاحات ارضی

هدف اساسی اصلاحات ارضی، برقراری عدالت اجتماعی

و مساوات است. لذا، دو وظیفه بر عهده دارد: توزیع

مجدد درآمد و ثروت؛ بالا بردن بهره‌وری تولید.

موارد شمول اصلاحات ارضی

در ایران، اصلاحات ارضی، آن دسته از بهره برداریها را در بر می گرفت که به شیوه ارباب و رعیتی اداره می شد. موارد شمول در مراحل مختلف متفاوت بود.

موارد استثنای اصلاحات ارضی

اصلاحات ارضی ایران، شامل خوش نشینها (روستاییان فاقد نسق زراعی)، زمینهای ماشینی (تا ۵۰۰ هکتار)، شالیزارها، باغها، قلمستانها و باغها و اراضی مزروعی حاشیة شهرها نمی شد.

شقوق اصلاحات ارضی در ایران

شقوق اصلاحات ارضی در مراحل سه گانه اجرای آن عبارت بودند از فروش،

تقسیم، و اجاره زمین، خرید نسق زارعان و تشکیل واحد سهامی زراعی.

مراحل اجرای اصلاحات ارضی

اصلاحات ارضی در سه مرحله اجرا شده است : مرحله اول از سال

۱۳۴۱، مرحله دوم از سال ۱۳۴۳، مرحله سوم از سال ۱۳۴۷.

مرحله اول

در مرحله اول، حدود مالکیت اراضی به یک ده شش

دانگ یا شش دانگ از چند ده مختلف محدود شد.

مرحله دوم

مرحله دوم شامل خرده مالکانی می شد که تا شش دانگ زمین داشتند. اساسیترین شقّ مورد استفاده در این مرحله، شق اجاره بود.

مرحله سوم

هدف از اجرای مرحله سوم، تبدیل ترتیبات موجر
و مستأجرِ مرحله دوم به مالکیت بود.

علل اصلاحات ارضی

علل اصلاحات ارضی ایران به دو دسته

خارجی و داخلی تقسیم می شوند.

علل خارجی اصلاحات ارضی

شرایط جهانی، شرایط منطقه ای و منافع جهانخواران از علل خارجی بودند.

عوامل داخلی اصلاحات ارضی

عوامل داخلی عبارت بودند از عقب ماندگی نظام
ارباب- رعیتی، شرایط تاریخی و استراتژیک کشور،
رشد سرمایه داری وابسته و تقویت پایه های حکومت.

نتایج اقتصادی اصلاحات ارضی

نتایج اقتصادی اصلاحات ارضی عبارت بودند از گسترش

شیوه تولید خرده مالکی و شیوه تولید کشاورزی تجاری، روی

آوردن سرمایه های مالکان به صنایع، گسترش روابط پولی.

نا برابری در توزیع زمین، تقسیم شدن زمینهای زراعی به
قطعات خرد، بالا رفتن موقتی قدرت خرید زارعان، و
تضعیف کشاورزی از دیگر نتایج اقتصادی اصلاحات ارضی بود.

حدود ۵/۴۷ درصد از جمعیت روستایی که قبل از اصلاحات ارضی محرومیت بیشتری داشتند، هیچ نفعی از توزیع زمین نبردند.

گذشته از محروم شدن خوش نشینان از دریافت زمین زراعی،
افراد صاحب نسق نیز به طور نامساوی از زمین بهره بردند.

نتایج اجتماعی اصلاحات ارضی

نتایج اجتماعی اصلاحات ارضی عبارت بودند از تغییر

سازمان جمعی تولید، مهاجرت روستاییان به شهرها و

افزایش حاشیه نشینی، تغییر در نحوه اتخاذ تصمیم.

نتایج سیاسی اصلاحات ارضی

نتایج سیاسی اصلاحات ارضی از این قرار بودند : از
بین رفتن طبقه بزرگ مالک در روستاها، تغییر در
ساخت قشربندی روستاها، بی‌علاقه شدن خوش‌نشینان.

فصل چهاردهم. توسعه، توسعه روستایی و تنگناهای آن

در این فصل با تعریف و مفهوم توسعه، توسعه

روستایی و موانع و تنگناهای آن آشنا می شوید.

تعریف توسعه

توسعه در اصطلاح عام به شکفتگی تدریجی، بازتر شدن اجزای

هر چیز، رشد چیزی که در نطفه مکنون است، اطلاق می شود.

ابعاد مفهوم توسعه

مفهوم **توسعه** را می‌توان از دو دیدگاه و در دو بُعد

تعریف کرد : فلسفی- نظری، و عینی- کاربردی.

مفهوم فلسفی - نظری توسعه

توسعه در مفهوم فلسفی - نظری، روندی است خود جُنب

از حالت پایین و ساده به حالت بالاتر و پیچیده‌تر، که

گرایشهای درونی و ماهیت پدیده‌ها را نشان می‌دهد.

مفهوم عینی- کاربردی توسعه

توسعه در مفهوم عینی- کاربردی، علاوه بر افزایش میزان تولید و درآمد،

شامل دگرگونی اساسی در ساختهای نهادی، اجتماعی، اداری و فرهنگی است.

توسعه در مفهوم عینی - کاربردی، سوگیریهای عموم

مردم (عادات، رسوم و عقاید) را هم دربرمی گیرد.

نظریه توسعه یکپارچه

در نظریه توسعه یکپارچه، اکثر تهیدستان محور

توسعه محسوب می شوند، و توسعه، برای توده ها

یعنی اکثر مردم است و به وسیله آنها انجام می گیرد.

در نظریه توسعه یکپارچه، توسعه یک روند بنیادی تحول
اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است، با ساخت
و خود انسان ارتباط دارد و مسئله ای بومی است.

اهداف توسعه

اهداف توسعه در مفهوم نوین آن عبارت اند از تأمین اعتماد به نفس

مردم، کاهش فقر و بیکاری، تعدیل ثروت و درآمد، و افزایش رفاه اجتماعی.

تأمین شرایط مشارکت مردم، تأمین آزادیهای
اجتماعی بیشتر، بسط دموکراسی، بازسازی منش
مستقل انسانی از اهداف دیگر توسعه هستند.

عقب ماندگی روستاها

نشانه های کم توسعه و عقب ماندگی روستاها عبارت اند از جوانی جمعیت، پایین بودن سطح درآمد، بهداشت، تغذیه و امید زندگی.

جامعه‌شناسی توسعه روستایی

موضوع **جامعه‌شناسی توسعه روستایی** عبارت است از بررسی علل

عقب ماندگی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محیط روستایی و تعیین

انگیزه‌ها و زمینه‌های مشارکت روستاییان در عمران محیط خود.

اهداف برنامه های توسعه روستایی

اهداف برنامه های توسعه روستایی عبارت اند از آگاه سازی

روستاییان، جلب مشارکت، هماهنگی و همیاری آنان، توسعه و

بهبود مدیریت روستایی و ایجاد نظارت اجتماعی به وسیله آنان.

موانع توسعه روستایی

موانع و تنگناهای توسعه روستایی عبارت اند از شرایط طبیعی،

جغرافیایی و موقعیت استراتژیک؛ عوامل جمعیتی، اجتماعی و

سیاسی؛ شرایط اقتصادی و زیربنایی؛ ویژگیهای فرهنگی - روانی.

موانع طبیعی

عوامل طبیعی و اقلیمی، پراکندگی روستاهای کشور، تفاوت استعدادهای مناطق مختلف و کمبود زمین زراعی، از موانع توسعه روستایی هستند.

موانع جمعیتی

موانع جمعیتی عبارت‌اند از بالا بودن نسبت جمعیت

شاغل در کشاورزی، بیسوادی جمعیت، پایین بودن

سطح آموزش حرفه‌ای و بهداشت، مهاجرت به شهرها.

موانع سیاسی- اجتماعی

موانع سیاسی- اجتماعی عبارت اند از تنوع مالکیت، روابط

اجتماعی، و نوع بهره برداری (اربابی و سرمایه داری).

موانع اقتصادی

تنگناهای اقتصادی عبارت اند از کمبود راههای ارتباطی،

کمبود کمک رسانی به روستاها، خشک شدن قناتها، عدم

یا کمبود تسهیلات (شبکه های آبرسانی، تسطیح، زهکشی و . . .).

سنتی بودن شیوه های تولید و تعدّد آنها، فروپاشی تولید سنتی،
عدم حمایت از تولیدکننده، بسط روابط سرمایه داری و مشکلات
فنی تولید از دیگر موانع اقتصادی توسعه روستایی است.

موانع فرهنگی - روانی

عوامل فرهنگی - روانی، مانند سنت گرایی، محافظه کاری، مخالفت با نوآوری و سرنوشت گرایی از موانع برنامه ریزی توسعه و اجرای پروژه‌های عمرانی تلقی می‌شوند.

زمینه های توسعه روستایی

زمینه ها و انگیزه های لازم برای رشد و توسعه روستایی
مستلزم حل مسائل ارضی، دهقانی و تولید کشاورزی است.

مسئله ارضی

مسئله ارضی، با نحوه تصرف زمین زراعی، طبقات بهره برداری و اصلاحات

ارضی ارتباط دارد و حل آنها به برنامه ریزی دقیق مدیریتی نیاز دارد.

مسئله دهقانی

در مورد **مسئله دهقانی**، می توان از قشر بندی روستاییان،

طبقات اجتماعی در روستاها و نقش و عملکرد آنها سخن گفت.

مسئله تولید کشاورزی

حلّ مسئله تولید کشاورزی مستلزم توجه به

بهره وری تولید، میزان عملکرد کیفیت و کمیت زمین

و استفاده از ماشین آلات و نهاده های کشاورزی است.

فصل پانزدهم. برنامه ریزی توسعه روستایی

در این فصل با مفهوم و تعریف برنامه ریزی، سطوح آن و

زمینه های برنامه ریزی توسعه روستایی آشنا می شوید.

ضرورت برنامه ریزی

پیش بینی و برآورد نیازهای کوتاه مدت، میان

مدت و بلند مدت و برنامه ریزی برای تأمین این

نیازها از ضروریات هر کشوری محسوب می شود.

تعریف برنامه ریزی

برنامه ریزی فعالیتی است جمعی که در ضمن آن، تولیدکنندگان

کشور با در نظر گرفتن قوانین عینی اقتصادی و مشخصات توسعه

اجتماعی، هدفهای هماهنگ در تولید و مصرف تعیین می کنند.

دستورالعمل اقتصادی

دستورالعمل اقتصادی در کشورهای مبتنی بر اقتصاد

بی برنامه اجرا می شود و گاهی برنامه ریزی ارشادی

نیز خوانده می شود که برنامه کامل و جامعی نیست.

شرایط برنامه ریزی

شرایط برنامه ریزی عبارت اند از آماده بودن زمینه های اجرا،

تبعیت روند توسعه از نیازهای جامعه، وجود بهره وری منطقی

در سطوح آن، توجه نهایی برنامه به پیشرفت و تعالی جامعه.

سطوح برنامه ریزی

برنامه ریزی برای توسعه در سه سطح

انجام می شود: ملی، منطقه ای و محلی.

برنامه ریزی در سطح ملی

برنامه ریزی برای توسعه ملی در سطح مرکزی و در کل کشور انجام می گیرد.

برنامه ریزی در سطح منطقه ای

برنامه ریزی منطقه ای در بخشی از یک کشور و در شرایطی انجام می شود که منطقه دچار فقر باشد، منابع مهمی داشته و یا با مشکل خاصی مواجه باشد.

برنامه ریزی در سطح محلی

هدف برنامه ریزی برای توسعه محلی، استفاده حداکثر

از منابع موجود، مهارتها و استعدادهای محلی است.

زمینه های برنامه ریزی توسعه روستایی

زمینه های برنامه ریزی برای توسعه روستایی در سه
بخش دولتی، خصوصی و تعاونی امکان پذیر است.

بخش دولتی

بخش دولتی در کشاورزی شامل واحدهای پیشرفته کشت و صنعت یا مؤسسات ماشینی است.

بخش تعاونی

بخش تعاونی در حالت کلی به صورت تشکلهای

دولتی- مردمی یا شوراها، تشکلهای سیاسی- صنفی یا

اتحادیه ها، و تشکلهای تولیدی- مصرفی یا تعاونیها است.

شورا

شورا، عبارت است از شکل مداخله سازمان یافته و

مشارکت آگاهانه توده های مردم در اداره دموکراتیک امور جامعه

و تصمیم گیری پیرامون آنچه مربوط به سرنوشت آنهاست.

اتحادیه دهقانی

اتحادیه دهقانی، تجمع و تشکل آزاد صنفی - سیاسی

افراد و گروههای دهقانان برای دستیابی به

آرمانها و خواستههای مشترک قانونتی آنهاست.

تعاونیها

تعاونیها، سازمانهای مردمی ویژه‌ای هستند که

گروهی از افراد برای نیل به هدفهای مشترک اقتصادی

و اجتماعی خود، داوطلبانه تشکیل می‌دهند.

تعاونیها، در حال حاضر، مهمترین نهادِ ضروریِ روستایی و عشایری

برای احیای کشاورزی و دامداری کشور محسوب می‌شوند.

www.salampnu.com

سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه
- تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزوه و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملاً رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

www.salampnu.com